

Komárek, Filip

Obrazové loterie v Brně v první polovině 18. století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná. 2007,
vol. 56, iss. F51, pp. [39]-62

ISBN 978-80-210-4657-3

ISSN 1211-7390

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110502>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FILIP KOMÁREK

OBRAZOVÉ LOTERIE V BRNĚ V PRVNÍ POLOVINĚ 18. STOLETÍ¹

Již od nepaměti byli lidé ochotni riskovat své úspory a majetek v různých hrách, ve kterých o sice velice lákavé, ale především nejisté výhře, rozhodovala vrtkavá Štěstěna.² Od středověku se příležitost nabízela v hojně míře na posvíceních či výročních trzích konajících se u příležitostí různých svátků, kam lidé přicházeli nejen za obchodem, ale hlavně za zábavou, k jejíž nedílné součásti patřily hazardní hry všeho druhu. Vedle rozšířeného hazardu typu karet a kostek, které vyžadovaly znalost určitých pravidel, byly velice populární hry, kterých se mohl zúčastnit široký okruh lidí, protože neměly prakticky žádná složitá pravidla, byly založeny na náhodě a nabízely jistou dávku vzrušení a napětí. Mezi takové jednoduché hry patřilo mimo jiné také tahání ze šťastného osudí – „hrnce štěstí“. Lidé, přilákáni pořadatelem hry nabídkou několika velice lákavých a hodnotných předmětů, si za nepatrný obnos zakoupili účast ve hře, a při trošce štěstí mohli vyhrát některou z těchto věcných cen. Princip, který dal hře i jméno, spočíval ve vložení lístků do dvou nádob („hrnců štěstí“). Do jedné určitý počet bílých (prázdných a tedy nevýherních) a určitý počet lístků s označením příslušné výhry (jejich počet odpovídal množství nabízených cen). Do druhé nádoby se pak vložily lístky se jmény (popřípadě čísly prodaných losů) lidí, kteří si zakoupili účast ve hře. Samotné losování probíhalo tím způsobem, že se z každé nádoby vytáhlo vždy po jednom lístku. Pokud byl z první nádoby vytažen „popsaný“ a tedy výherní lístek, získával cenu ten, jehož jméno bylo uvedeno na lístku vytaženém z druhé nádoby. V případě, že cedulka z prvního hrnce byla prázdná, vytažené jméno – číslo nezískávalo nic – prohrálo.³ Tak se pokračovalo až do okamžiku, kdy byly rozdány všechny výhry.

---

¹ Studie je přepracovanou verzí kapitoly z magisterské diplomové práce zpracované v Semináři dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity pod vedením prof. PhDr. Lubomíra Slavička: Filip Komárek, *Vznik a vývoj maliřského bratrstva sv. Lukáše v Brně v 1. polovině 18. století*, Brno 2007.

² K historii různých hazardních her viz Manfred Zollinger, *Geschichte des Glücksspiels. Vom 17. Jahrhundert bis zum zweiten Weltkrieg*, Wien – Köln – Weimar 1997.

³ Bf [Albín Bráf], heslo Loterie, in: *Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí XVI*, Praha 1900, s. 359–362.

Postupem času se z různých forem této hry vyvinul vhodný nástroj sloužící k distribuci, respektive vyprodání určitých věcí, mimo jiné také uměleckých děl. V Brně se můžeme s pořádáním těchto „hrnců štěstí“ prokazatelně setkat od druhé poloviny 17. století. V roce 1670 zažádal rakouský obchodník Christian Hoffman o možnost uspořádat hru, jejíž výhru tvořilo především stříbrné nádoby („*silber Schmied bestanden, von grösten bis zu dem kleinsten stukh*“).⁴ V roce 1703 se na magistrát obrátil se žádostí o povolení hry obchodník se zrcadly Frantz Gaimain, který hodlal tímto způsobem nabídnout ceny ve vysoké hodnotě 8 až 10 tisíc zlatých („*in puren goldt, silber kostbahren Spiegel undt anderen schönen galanterie*“).⁵

V literatuře a pramenech v německém jazyce se můžeme setkat s odlišným pojmenováním hry fungující na podobných principech, například „*Glückspiel*“ či „*Glückhafen*“, ale převážně nese označení „*Lotterie*“. Stejný termín nalezneme také v angličtině („*lottery*“) či holandštině („*loterij*“). Kde se však setkáme poprvé s použitím loterie jako prostředku k prodeji umění? V 16. století se „věcná“ loterie stala běžnou praxí nabídky zboží v jižní části Nizozemí. V tomto období začali italská obchodníci s uměním využívat tohoto způsobu k distribuci obrazů svých krajanů ve městech ležících v této hospodářsky vyspělé oblasti.⁶ Odtud se tato praktika šířila během následujícího století nejprve do okolních sídel provincií Zeeland a Holland a dále pak postupně do zbytku Evropy.⁷ Loterie našla své uplatnění především tam, kde nebyl ještě dostatečně rozvinutý trh s uměním.⁸ Její úspěšnost spočívala rovněž v tom, že za ideálních podmínek si uspořádání loterie nevyžádalo příliš mnoho času, během krátké doby se „prodalo“ velké množství uměleckých děl různé ceny a kvality, a navíc byl zapojen širší okruh obyvatelstva prostřednictvím prodeje levných losů, což činilo z celého podniku svým způsobem společenskou událost.

Jak se může na první pohled zdát tento způsob obchodu s uměním jednoduchý, měl na druhou stranu několik problematických aspektů.⁹ Pořadatel akce nejprve představil určité množství uměleckých předmětů, které byly sepsány do jakéhosi katalogu a následně oceněny. Výhodu představovala možnost, že pořadatel obrazů osobně nevlastnil, ale byl pouze prostředníkem, který si umělecká díla „vypůj-

⁴ Archiv města Brna (dále jen AMB), A 1/9, Stará registratura, sign. C51 – Herci, komedianti, loutkáři a loterie, inv. č. 485, kart. 40, fol. 30, 57–58.

⁵ Ibidem, fol. 54.

⁶ Ed Romei – Gerbrand Korevaar, Dutch Guilds and the Threat of Public Sale, in: Neil de Marchi – Hans J. van Miegroet (ed.), *Mapping Markets for Paintings in Europe 1450–1750*, Turnhout 2006, s. 175.

⁷ Můžeme se setkat se zvláštním označením druhu loterie, tzv. loterie nizozemská či stará spočívala na principu tažení určitého počtu čísel, avšak na základě losů prodaných za pevné ceny, přičemž hodnoty výher nejsou úměrně velikosti sázek, tedy ceně losu. Výhry jsou předem seřazeny a během losování postupně připadají na tažená čísla. Viz Bráf (pozn. 3), s. 359.

⁸ Thomas Ketelsen – Tilmann von Stockhausen, *Verzeichnis der verkauften Gemälde im deutschsprachigen Raum vor 1800*, Band 1, München 2002, s. 20.

⁹ Pro obecnou charakteristiku fungování loterie práce čerpá také z pramenů týkající se podobných akcí uspořádaných v Brně v první třetině 18. století a o kterých bude pojednáno později.

čil“ od různých malířů a za určitou provizi je zařadil do své loterie, tudíž jeho do tohoto podniku vložené investice nemusely být nikterak vysoké. Hodnota jednotlivých předmětů do jisté míry, stejně jako je tomu ostatně i dnes, pochopitelně závisela na aktuální poptávce a na jejich kvalitě. Díla určená pro loterii bývala proto nejprve vystavena, aby si je případní zájemci mohli dobře prohlédnout. Na základě celkové částky odhadnutých věcí si pak provozovatel loterie lehce spočítal, kolik bude třeba prodat losů a v jaké ceně, aby se mu vrátily veškeré náklady, tj. nejen částka investovaná do nákupu nabízených uměleckých předmětů, ale také výdaje spojené s pořádáním celé akce (různé poplatky úřadům, pronájem prostor, tisk letáků propagující loterii, aj.). Ovšem ne vždy byl o losy dostatečný zájem a celé snažení tak skončilo neúspěchem, jak se to stalo například v případě loterie pořádané ve Vídni v roce 1670.¹⁰ Výhodu loterie oproti jiným způsobům prodeje, například aukcím, představovala možnost celou akci rychle odvolat. Pokud se nepodařilo prodat dostatek losů, loterie byla zrušena, peníze za prodané losy vráceny a ztráta pořadatele spočívala pouze v nákladech na tisk losů, popřípadě letáků a promarněném čase. Pořadatelé proto ve snaze přilákat co nejvíce lidí a podpořit úspěšnost loterie, nabízeli váhajícím zájemcům různá lákadla a odměny. Za nákup určitého počtu losů získal účastník jídlo zdarma, odměnu získal také ten, kdo si koupil nejvíce losů, nebo si koupil los jako první či poslední.¹¹

Nevýhoda prodeje umění formou loterie spočívala v předem odhadem stanovené částce. Pořadatel mohl vydat pouze tolik losů, aby výtěžek z jejich prodeje pokryl veškeré výdaje, samozřejmě včetně zamýšleného zisku. Pokud následně během prodeje losů zjistil, že lidé o ně jeví větší zájem, než předpokládal, neměl žádnou možnost již předem fixovanou sumu navýšit. Nemohl ani zvednout cenu losu, ani k již oceněnému souboru uměleckých děl přidat další, aby tak zvýšil finanční základ, ze kterého se odvozovala vydávaná emise losů.

V loterii měli všichni její účastníci prakticky stejné šance. Ovšem u toho, kdo si zakoupil větší množství losů, byla mnohem větší pravděpodobnost, že během losování, kdy počet losů odpovídal množství nabízených uměleckých děl, se stane výhercem, respektive majitelem některé z „cen“. Na vrtkavé štěstí se tak museli spoléhat i seriózní sběratelé umění.¹² Úspěšnost tedy spočívala také na dostatečném množství lidí ochotných riskovat a investovat své peníze do nejisté výhry.

Loterie ztratila na poli obchodu s uměním svou pozici především kvůli mnohem více vyhovujícímu aukčnímu prodeji, který sice pro pořadatele neznamenal možnost snadného výtěžku, ale nabízel kvalitnější žádaná díla. V anglickém jazyce se výraz „lot“ (česky los) dodnes používá při aukcích jako závěrečné potvrzení

¹⁰ Ketelsen – Stockhansen (pozn. 8), s. 21.

¹¹ Úspěch své loterie takto podporovali pořadatelé v Haarlemu v 17. století: Neil de Marchi, The role of Dutch auctions and lotteries in shaping the art market(s) of 17th century in Holland, *Journal of Economic Behavior & Organization* 28, 1995, s. 203–221, zejména s. 215–216.

¹² Ketelsen – Stockhansen (pozn. 8), s. 21.

prodeje dražené věci – „prodáno“. ¹³ V případě aukčního prodeje se znalci a sběratelé umění nemuseli spoléhat na náhodu, ale spíše na pevné nervy a stav své finanční hotovosti. Aukce má neocenitelnou výhodu pro prodávajícího zejména v tom, že je sice stanovena základní prodejní cena, avšak může dojít prostřednictvím „přihazování“ k jejímu několikanásobnému navýšení.

Snad největší překážkou pro pořádání loterií se stala činnost úřadů a cechovních organizací. Úřady uvnitř městských hradeb neustále bojovaly s hazardními hrami, v jejich očích nemorálními. Vydávané patenty měly za úkol pod hrozbou udělení pokuty omezit provozování hazardu. Právě z těchto textů se dozvídáme, jaký měly kompetentní úřady k této aktivitě vztah. Patent pro rakouské oblasti vydaný na konci 17. století označuje hazard za mor, patent z roku 1721 uvádí, že hazard ruinuje celé rodiny, posílá je do záhuby a chudoby a vyvolává nejen rvačky a pranice, ale také je mnohdy příčinou vražd a fyzických útoků. ¹⁴ Také na Moravě se můžeme setkat s podobnými patenty, které užívají stejné rétoriky. ¹⁵ Představitelé měst nadále spojovali loterie s hazardem a jejich povolování považovali za podporování toho, čemu se snažili za jiných okolností všemožně čelit.

K pořádání loterie vydávaly mnohé městské úřady souhlas pouze v případech, kdy alespoň část výtěžku připadla na charitativní účely či jinak prospěšnou činnost. ¹⁶ Avšak tento problém měl i svou druhou, pro města zajímavější stranu. Žadatel totiž musel za povolení často zaplatit nemalý poplatek, který znamenal významný příjem do městské pokladny. Když už se tedy úřad uvolil vydat souhlas k tomuto „hazardu“, tak se alespoň snažil, aby celá akce proběhla v klidu a bez zbytečně nápadné propagace. Například loterie pořádaná v roce 1623 v nizozemském Haarlemu byla povolena pouze pod podmínkou, že proběhne v klidu, takřkajíc „za zavřenými dveřmi“, bez jakýchkoli inzerátů. ¹⁷ Nad plynulým a regulérním průběhem celého podniku dozíral předem stanovený počet městských úředníků.

Cechovní a jim podobné organizace se tradičně snažily mít vše dotýkající se jejich oboru pod vlastní kontrolou, velice nerady se vzdávaly svého těžce vydobytého výsostného postavení, a mnohdy se dostávaly do sporu s úřady. Tato snaha se pochopitelně vztahovala i na obchod s uměním, na kterém stála prakticky celá existence cechovní organizace. Loterie byla pro městské malíře zprvu zajímavým a dostupným podnikem, jehož prostřednictvím probíhala distribuce jejich děl, ale pak se časem projevilo, že jej lze snadno zneužít pro osobní zisk. Ve výše

¹³ Ibidem, s. 20.

¹⁴ Rudolf Sieghart, *Die öffentliche Glückspiele*, Wien 1899, s. 23.

¹⁵ Patenty proti hazardu byly vydány například v letech 1714, 1715, 1746 či 1765. Poslední dva patenty dostupné v Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA Brno), fond C4 – Tribunál, inv. č. 1900, 1903.

¹⁶ Ketelsen – Stockhansen (pozn. 8), s. 176. Peněžní loterie, kdy předmětem výhry nejsou hmotné ceny, ale peníze, se staly vhodným a poměrně oblíbeným zdrojem státních příjmů; srov. Bráf (pozn. 3), s. 360–361.

¹⁷ Romei – Korevaar (pozn. 6), s. 176.

zmiňovaném Haarlemu si tamní Bratrstvo sv. Lukáše již v roce 1640 vymínilo zákaz všech loterií, neboť mělo obavy, že se narůstajícím počtem akcí, které začaly sloužit pouze několika jedincům k jejich vlastnímu osobnímu prospěchu, dostávají do vážného ohrožení finanční příjmy cechovních malířů, a navíc se v těchto loteriích ve stále větší míře objevovala zahraniční produkce.¹⁸ Stejně kroky učinila bratrstva i v jiných městech, avšak brzy se ukázalo, že pořadatelé loterií, kteří se nechtěli tak snadno vzdát svých zisků, své podniky přesunuli tam, kam nezasahovaly nároky či kompetence cechů a bratrstev, případně kde končila městská jurisdikce.¹⁹

Obrazové loterie v Brně

Na Moravu způsob prodeje uměleckých děl prostřednictvím loterie pronikl nejspíše společně s putujícími zahraničními umělci. V Brně se do pořádání takového podniku postupně pustili tři umělci, kteří se mezi lety 1721–1726 pokusili uskutečnit celkem pět loterií, jejichž výhru představovala malířská díla. O jednotlivých podnicích máme rozdílné informace, které nám je sice nedovolují příliš podrobně srovnávat, ale i přes tuto překážku lze nalézt některé společné znaky.²⁰ Všichni tři pořadatelé byli původem cizinci, kteří přišli do města za prací, usadili se zde, a teprve po několika letech pobytu, po začlenění se do uměleckého společenství a etablování se mezi místními umělci, se odhodlali zažádat magistrát o povolení k pořádání loterie. Pro všechny doposud známé pokusy o uspořádání loterie tohoto typu v Brně jsou společné do jisté míry v prvé řadě obtíže spojené s obstaráváním, respektive získáním povolení od místního úřadu, který se tomuto podnikání bránil, jak o tom vypovídají dostupné prameny. Na druhou stranu nám ovšem žádné materiály nepřinášejí zprávy o negativních intervencích ze strany malířského bratrstva, které v případech zasahujících do jeho sféry činnosti nebývalo netečné a proti různým rušitelům („*Störer*“) vystupovalo velice aktivně. Smířlivý postoj malířů si snad lze vysvětlit tím, že umělci pořádající tento podnik pocházeli z jejich vlastních řad, tudíž tyto aktivity nebyly vnímány jako konkurenční nebo zasahující do jejich práv, či tato práva omezující. Na rozdíl od akcí, které nabízely profit pouze jedincům, proti kterým se cech snažil zasahovat, měly loterie dveře otevřené, neboť nabízely obrazy širšího okruhu umělců, přičemž se lze domnívat, že i díla členů bratrstva. Snad právě i tato skutečnost vedla k pořádání loterie. Celý podnik se zdál být pro pořadatele velice výnosnou záležitostí, neboť mnohdy neváhali přes různé komplikace opakovaně svést administrativní

¹⁸ Ketelsen – Stockhansen (pozn. 8), s. 177. V Haarlemu se proti zakazu vzbouřilo několik členů místního malířského bratrstva a loterie pořádali takřka na protest proti omezování trhu; viz de Marci (pozn. 10), s. 215.

¹⁹ Romei – Korevaar (pozn. 6), s. 177.

²⁰ Základní a doposud ojedinelou studii o brněnských loteriích představuje práce Julia Leischinga, Glückhafen und Bilderlotterie, *Mitteilungen des Maehrischen Gewerbe-Museums* XVIII, 1900, s. 57–60, 65–72.

boj s úředníky, což nám ostatně dokazují záznamy vedené při zasedání městské rady.²¹

Heinrich Herwig Hoff

Mezi takové vytrvalé dopisovatele s magistrátem patřil velice podnikavý malíř Heinrich Herwig Hoff, který se v Brně jako první pokusil uspořádat loterii, která jako výhru nabízela obrazy.

Hoff pocházel nejspíše z hornorakouského městečka Duttendorf a do Brna se přišel zřejmě vyučit řemeslu.²² Ve městě se mu zalíbilo natolik, že v roce 1711 pojal za manželku Annu Rosu a usadil se v domě stojícím na Kohlmarktu, dnešním Kapucínském náměstí.²³ Teprve o dva roky později, 4. prosince roku 1713, získal brněnské měšťanství, a tudíž i právo k provozování živnosti.²⁴ Během následujících čtyř let přišly na svět tři děti: Maria Josefa (1714), Anna Maria (1716) a konečně syn Karl Heinrich (1718). Posledně jmenovanému šli za kmotry Hoffovi urození sousedé z vedlejšího domu, Karel Ludvík hrabě z Roggendorfu se svou chotí Karolinou, kteří v životě obou Hoffů sehráli později významnou roli.²⁵ Po smrti své první manželky se Heinrich Hoff ještě dvakrát oženil. V roce 1736 pojal za manželku Marii Annu, dceru svého kolegy v oboru Františka Ecksteina, a po její smrti se do třetice v roce 1741 oženil s dcerou radního Martina Bernharda Otilií Terezií. Ve čtyřicátých letech dokonce zastával post představeného malířského bratrstva.

Korespondence Hoffa s brněnským magistrátem počala v listopadu roku 1721, kdy podal žádost o povolení prodávat své obrazy prostřednictvím losů, („*seine habende Mahlereyen unterm Loßverkauffen zu dürffen*“).²⁶ Hoff mínil tímto způsobem prodat celkem 269 výherních položek („*kleine doch glückselige Bilder von guten u vornehmen Malern gemalte seien*“), jejichž hodnotu odhadl na 3 200 zlatých.²⁷ Ve skutečnosti však počet obrazů činil 287, ale některé výherní položky tvořily dvojice obrazů. Tyto páry představovaly největší lákadla pro účastníky hry.

Úřad zareagoval ustáleným postupem. Dvojice pověřených komisařů, Frantz Julius Wasserreich a Johann Georg Brock, si měla vzít na pomoc dva městské malíře, kteří měli určit správnost odhadu hodnoty obrazů a ověřit stupeň příprav

²¹ Knihy zápisů ze zasedání městské rady pro jednotlivé roky jsou uloženy in: AMB.

²² Hoffův původ situován do obce „*Dudersdorf*“, viz AMB, rkp. č. 1305, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1713, fol. 768.

²³ Ke svatbách Hoffa viz Ondřej Schweigl, *Verzeichniß der Maler, Bildhauer, Steinischschneider etc. in Brünn von 1588–1800*, MZA Brno, fond G 11, inv. č. 787.

²⁴ Záznam o udělení měšťanství viz AMB, rkp. č. 76 – Kniha příjmu měšťanů v letech 1684–1768, s. 104.

²⁵ MZA Brno, fond E 67 – Křestní matrika farního kostela sv. Jakuba, mikrofilm č. 16860. Ke vztahu Hoffa a Roggendorfů viz Komárek (pozn. 1).

²⁶ AMB, rkp. č. 1313, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1721, fol. 873–874.

²⁷ AMB, Rukopisná sbírka Aloise Gödela, 8/1 Kohlmarkt, fol. 2531. – Leisching (pozn. 20), s. 59.

loterie. Oceňování obrazů vystavených v domě stojícím na Kapucínském náměstí se ujali malíři Cyril Petsch a Johann Bartholomäus Bruynel, kteří společně pořídili soupis vystavených děl.²⁸ [Příloha] Kritický obsah závěrečné zprávy vypracované komisaři pro magistrát více méně předznamenal neúspěch první brněnské loterie tohoto druhu. V několika bodech byla celá akce silně zpochybněna. Komisaři na ni nahlíželi s velkou nedůvěrou a nepřímo naznačili možnost podvodu. Přizvaná dvojice malířů, kteří měli zjistit úroveň obrazů a odhadnout jejich cenu, se především plně neztotožnila s Hoffem prezentovaným názorem, že se jedná o práce vynikajících malířů. Většina děl byla označena spíše za špatná a obyčejná („*meistens schlechte und ordinary mahlereyen*“), o některých dílech prohlásili, že jsou jedno jako druhé („*eines wie dass andere*“), a nakonec dospěli k názoru, že se jedná více méně o práce samotného Hoffa a navíc jde jen o kopie („*meistens seinen Mahlereyen und fast alle Copien sein*“). Výhrady měli i k Hoffem navrhovanému, z jejich pohledu nadhodnocenému odhadu, který usměrnili do reálných dimenzí a snížili na 2 655 zlatých a 30 krejcarů. Přizvaná dvojice malířů u většiny obrazů odhad snížila, ale u některých Hoffem stanovenou cenu naopak překvapivě navýšila. Nadhodnocení obrazů při pořádání loterií nebylo ničím neobvyklým, neboť vyšší hodnoty výher měly nalákat účastníky hry a vyšší částka dovolovala prodej více losů, což znamenalo větší zisk.²⁹ Zpráva dále uvádí, že pokud by se postupovalo podle Hoffem stanoveného odhadu, bylo by to přinejmenším neslušné a nepoctivé vůči výhercům, kteří by získali špatné obrazy. Tento argument vychází z poměru výherních a nevýherních losů. Cena jednoho losu měla činit 1 zlatý. Počet výherních losů pochopitelně odpovídal počtu nabízených cen, tj. 269 výher, avšak nevýherních losů by muselo být prodáno 3 131 (k Hoffově odhadu ceny obrazů musíme přičíst dalších 200 zlatých představujících náklady spojené s uspořádáním akce). Dále komisaři vyslovili obavy, že pokud by loterie probíhala v domě pořadatele a nikoliv na „neutrální půdě“ („*in seinen Haus et non in loco tertio*“), nelze zaručit, že v nepřítomnosti komisařů dohlížejících na regulérnost podniku by nemohlo nedojít k přemístění cedulky, označující kvalitní originální dílo, k dílu představovaného obyčejnou kopií („*ein Zettel von einen gutten original Bildt auf eine Copie in Ihrer Abwesenheit solte verwechslet werden*“).³⁰ Závěr celé zprávy úřadu nepřímo naznačoval Hoffovu akci nepodpořit.

Magistrát postupoval podle doporučení komisařů a loterii na základě podstatných důvodů zamítl („*mann könne aus erheblichen vorgekommenen Motiven undt Ursachen in die in ansuchende bilder Lotterie nicht einwilligen*“).³¹ Hoff se ovšem s tímto verdiktem odmítl smířit a adresoval úřadu další žádost, v níž

²⁸ Soupis s označením „*Register der neuen ein gerichteten loterie*“ vyhotovený 6. prosince 1719 uložen in: AMB, A 1/9 – Stará registratura, sign. C51 – Herci, komedianti, loutkáři a loterie, inv. č. 485, kart. 40, fol. 169–177. Zpráva komisařů z 19. prosince 1719, ibidem, fol. 72–73. Neúplně přepsaný seznam a zprávu komisařů ve svém článku uvádí Leisching (pozn. 20), s. 59–60, 65.

²⁹ De Marchi (pozn. 11), s. 216.

³⁰ Leisching (pozn. 20), s. 60.

³¹ AMB, rkp. č. 1313, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1721, fol. 942.

se snažil několika drobnými ústupky eliminovat výtky a obavy, které komisaři vyslovili ve své zprávě, a docílit uspořádání loterie, avšak magistrát zůstal neoblohmý.³² V dopise Hoff žádal o povolení své obrazy prodávat alespoň v nějaké „komoře“ („*es kan aber derselbe ein Gewölb, oder Laaden auffrichten, undt die vorhandene Bilder darinnen verkauffen*“).³³ Magistrát se své odmítnutí snažil Hoffovi vynahradit vstřícným krokem a povolil mu prodej jeho obrazů, avšak jen tradiční „neveřejnou“ formou, která neslibovala rychlý zisk a zapojení širšího okruhu lidí. Povolená forma prodeje však především znemožňovala Hoffovi zbavit se všech těch nakoupených „špatných a obyčejných obrazů“, u nichž existovala jen malá pravděpodobnost, že si je někdo vůbec kdy koupí.

Jelikož posudek, a především seznam Hoffem nabízených obrazů, vypracovaný dvojicí jeho kolegů – konkurentů z oboru, představuje pro nás ojedinělý pramen, zaslouží si bezesporu detailnější přiblížení. Jednotlivé položky ve vyhotoveném soupisu mají bohužel pouze jednoduchá označení odvozená většinou od zobrazovaného námětu, odhadovanou cenu, avšak snad nejdůležitější údaj – autorství k velké škodě schází. Hodnota jednotlivých obrazů se pohybovala od 1 do 75 zlatých. Mezi 287 obrazy najdeme díla se stejným námětem. Tyto monotematické soubory obsahovaly díla rozdílné kvality, z nichž většinu Petsch a Bruynel označili za špatné, a při jejichž vzniku se hledělo spíše na kvantitu než na kvalitu. V nabídce se tedy objevilo okolo 30 obrazů s Pannou Marií (v ceně od 1 zlatých 30 kr. do 8 zlatých), přes 45 vyobrazení s námětem kříže nebo ukřižovaným Kristem (v ceně od 1 do 6 zlatých) a okolo 15 obrazů se sv. Janem Nepomuckým (v ceně od 2 do 10 zlatých).³⁴ Podstatnou část výhry představovaly papírové kartičky („*Kartenblätter*“) s námětem smrti, přes 30 kusů, v ceně zlatého (nesoucí různá označení – „*memento mori*“, „*todten gedächtnus*“, „*todten schildt*“ či „*todten kopf*“). Tyto čtyři soubory tvořily téměř 43% nabízené výhry, avšak jejich hodnota představovala jen něco okolo 15% celkové odhadnuté částky. Vedle této převládající monotematické masy obrazů, tvořily zbytek výhry čtyři desítky námětově rozmanitých obrazů, mezi kterými najdeme několik děl, která podle odhadnuté ceny, měla být největším lákadlem pro případné účastníky loterie. Tento zbývající soubor lze rozdělit do dvou základních zhruba stejně velikých skupin podle zpravovaného tématu – náboženského nebo světského.

Okruh náboženských obrazů můžeme dále rozčlenit do tří podskupin. První tvoří díla s náměty čerpajícími ze Starého zákona: dvojice obrazů *Archa Noemova* a *Babylonská věž* (v celkové ceně 150 zlatých), *David s hlavou poraženého Goliáše*, *Adam zakrývající si tvář před Bohem*, *Návrat ztraceného syna*, aj. Druhou podskupinu představují obrazy tematicky spjaté s Novým zákonem, především životem a smrtí Ježíše Krista: *Narození Ježíše*, *Panna Maria kojící malého Ježíš-*

³² Dopis Hoffa magistrátu z 22. prosince 1721 in: AMB, A 1/9 – Stará registratura, sign. C51 – Herci, komedianti, loutkáři a loterie, inv. č. 485, kart. 40, fol. 61.

³³ AMB, rkp. č. 1313, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1721, fol. 942.

³⁴ Do počtu vyobrazení krucifixu není započítána první položka v seznamu – krucifix v životní velikosti („*ein grosses crucifix lebensgröss*“), který se svou cenou 30 zl. ze souboru vymyká a řadíme jej do jiné skupiny.

ka, *Poslední večeře*, *Ukřižování*, *Kristus s nástroji svého umučení*, *Ecce Homo*, *Kající se Máří Magdalena pod křížem*, *Snímání z kříže* aj. Do třetí podskupiny spadají díla spodobňující různé světce s jejich atributy a případně jejich činy: *Sv. Petr*, *Sv. Petr a Pavel*, *Sv. Liborius*, *Sv. František Xaverský křtící indiánského krále*, *Stigmatizace sv. Františka*, *Sv. Antonín káže rybám* či *Sv. Norbert se čtyřmi světadily*. Poslední skupinu s náboženským tématem tvoří trojice tištěných obrazových (či spíše obrázkových) biblí („*bilder bibel*“), z nichž první („*grosse bilder bibel*“) obsahuje 253, druhá („*schöne bilder bibel*“) 241 a poslední třetí („*ein bilder bibel*“) 231 vyobrazení.

Mezi obrazy se světskou tematikou nalézáme několik obrazů s náměty typickými pro holandské a vlámské malířství. Je zde dvojici žánrových výjevů: dvojice obrazů selská tancovačka a jarmark („*Bauerdanz*“ a „*Jahrmarkt*“, v celkové hodnotě 80 zlatých), čtyři páry marín, nichž dvě v ceně 80 zlatých jsou namalovány na měděných deskách („*sonderbahre Seefahrten auf Kupffer*“), několik zátiší jak s ovocem či s květinami, tak též zátiší „*vanitas*“ – lebka s hodinami. Malířskou techniku temnosvitu zde zastupuje několik položek s označením „*niederländisch Nachtstück*“ a holandskou portrétní školu reprezentuje „*niederländische Contrafee*“. Mezi výhrami se objevilo několik dvojic bitevních výjevů („*Patalien*“), několik krajinomaleb, obrazy s vyobrazením dobytka („*Viehstück*“), jedno dílo s tématem zimy („*windter stuk*“) či obraz označený „*ein Mahler mahlt ein bildt*“. Další explicitně vyjádřené místo původu, či spíše stylu malby, má dvojice vlašských zátiší s ovocem („*wellich Fruchtstück*“). Dvojice obrazů zobrazuje ikonografické téma příznačné spíše pro německou provenienci, doktora Fausta. Mezi díly světského zaměření najdeme také obrazy s antickou tematikou – římského císaře Nera, senátora Catona, filozofa Seneku či egyptskou královnu Kleopatru. V seznamu se vyskytují také portréty příslušníků habsburského domu, například císaře Leopolda či Karla, a dále zde nalezneme portrét slavného vojevůdce Evžena Savojského.

Heinrich Hoff se i přes druhé odmítnutí magistrátem nevzdal a obrátil se na vyšší instanci. Z hlavičky dochovaného tištěného oznámení, případně reklamního letáčku vyplývá, že povolení k uspořádání loterie v roce 1722 mu vydalo královské gubernium.³⁵ Kromě svolení nám oznámení přináší velice zajímavé informace o charakteru celého podniku. Hoff se tentokrát snažil předejít případným podezřením a stížnostem, a losování přesunul na neutrální půdu do zemského domu na Dominikánském náměstí. Jinak vše ostatní mělo probíhat obdobným způsobem jako v případě přípravy předcházející nerealizované hry. Do loterie vložil znovu 287 obrazů, u nichž zdůraznil jejich kvalitu, které tvořily 269 výherních položek. Obrazy byly pro zájemce vystaveny v malířově domě. Bezesporu se jednalo o stejné obrazy jako v předchozím případě, čemuž přímo napovídá

³⁵ Oznámení uloženo in: AMB, A 1/9 – Stará registratura, sign. C51 – Herci, komedianti, loutkáři a loterie, inv. č. 485, kart. 40, fol. 70. Přepis oznámení uvádějí dva zdroje – Leisching (pozn. 19), s. 67 a Christian d'Elvert, *Bilder-Lotterien in Brünn, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k. k. mährisch – schlesischen. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde* 1871, Nr. 11, s. 88. Leisching chybně uvádí rok 1721.

jejich počet i cena 2 659 zlatých a 30 krejcarů, která se oproti rok starému odhadu lišila jen o 4 zlaté. Podle letáku cenu obrazů na pokyn úřadu určila dvojice představených malířského sdružení, kterými byla i v roce 1722 dvojice Petsch a Bruyvel.³⁶ Celková hodnota výher činila 2 659 zlatých a 30 krejcarů. K této částce byly přičteny nezbytné výdaje ve výši 200 zlatých spojené s pořádáním akce. Cena losu byla stanovena na 1 zlatý. Úřady povolená premiérová loterie tohoto typu měla začít den po svátku Nejsvětější Trojice. Pod dohledem dvou komisařů tahal lístky z „hrnců štěstí“ malý osmiletý chlapec, jehož dětská nevinost měla symbolicky zaručovat spravedlivý průběh losování.³⁷ Jelikož prameny o této „druhé“ Hoffově loterii dále mlčí, nikdo si patrně ani nestěžoval, ani se ničeho nedovolával, lze se domnívat, že proběhla bez problémů, a tím patrně inspirovala další pořadatele.

Leisching se ve svém článku zamýšlí nad úspěšností celé akce a dochází k závěru, že nešlo o nikterak výnosnou záležitost, z níž by plynuly příjmy schopné zajistit člověku veškeré životní potřeby, a poukazuje při tom na další Hoffovy aktivity.³⁸ Dva roky po uspořádání loterie podal Hoff na magistrát žádost, aby mohl ve svém domě stáčet a prodávat víno (tzv. „*Weinschank*“) s odůvodněním, že malířskou profesí si v této době lze jen těžko vydělat na živobytí.³⁹ Podobné žádosti nebyly ničím neobvyklým, neboť prodej a výroba alkoholu patřila k nejvýnosnějším formám podnikání.⁴⁰ Jak se ovšem zdá, Hoff nebyl zase takový chudák, za jakého se před úřady stavěl. Již v roce 1720 žádal úřady o zapsání zakoupených vinic za Brnem.⁴¹ Rok po skončení úspěšně uspořádané loterie se Hoff znovu obrátil na magistrát. Tentokrát žádal o povolení, aby mohl ve svém domě rozšířit sklep.⁴² Z těchto postupných kroků je zřejmé, že Hoff měl od počátku jasný plán, jak si prodejem vína, pocházejícího též z vlastní soukromé produkce, „přilepšit“ ke svým příjmům z malířské profese, a uspořádání loterie bylo patrně jedním z hlavních, byť odvážných, kroků pro uskutečnění tohoto cíle. Celá akce neměla zřejmě jiné ambice než dosažení zisku, již vzhledem k charakteru nabízených obrazů a jejich výraznému nadhodnocení, a svůj účel zřejmě splnila.

³⁶ Seznam představených malířského sdružení viz AMB, rkp. č. 1314, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1722, fol. 652. Není vyloučeno, že se jednalo o staré ocenění obrazů, které bylo jen nepatrně pozměněno, tj. cena navýšena o 4 zlaté.

³⁷ AMB, Rukopisná sbírka Aloise Gödela, 8/1 Kohlmarkt, fol. 2534.

³⁸ Leisching (pozn. 20), s. 67.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Příklady najdeme i za hranicemi. Například zakladatel vídeňské akademie malíř Peter Strudel žádal marně císaře o pronájem palírny; viz Carl von Lützow, *Geschichte der k. k. Akademie der bildende Kunst*, Wien 1877, s. 3. – Manfred Koller, *Die Brüder Strudel: Hofkünstler und Gründer der Wiener Kunstakademie*, Innsbruck 1993, s. 220, Qu 69.

⁴¹ AMB, rkp. č. 1312, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1720, fol. 719. Vinice vlastnili i další umělci, Jan Jiří Etagens, Mořic Grimm nebo Cyril Petsch, který stejně jako Hoff žádal o povolení prodávat víno.

⁴² AMB, rkp. č. 1315, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1723, fol. 598.

Johann Bartholomäus Bruynel

Hoffovým smělym podnikem se nechal inspirovat jiný podnikavý brněnský městský malíř – Johann Bartholomäus Bruynel.⁴³ Bruynel se narodil 9. listopadu roku 1679 v Antverpách v poměrně dobře situované rodině. Jeho otec, Jakob Bruynel, byl malířem a členem tamější malířské akademie sv. Lukáše.⁴⁴ Matka Isabela de Jode pocházela z rodiny známého a úspěšného mědiryťce. Johann se profesně vydal v uměleckých šlépějích svého otce a vyučil se malířem v dílně Petera Spiringse se zaměřením především na krajinomalbu. V roce 1710 opustil domov a vydal se do střední Evropy. Nějaký čas pracoval ve Vídni, odkud se následně přesunul do Brna, kde se usadil a 19. ledna roku 1750 také zemřel. Při cestě na Moravu jej doprovázel bratr Dominik, který se však záhy po příchodu do Brna dostal do ostrého konfliktu se zdejším bratrstvem, kterým byl označen za rušitele. Nějakou dobu si pobyl ve vězení a po svém propuštění město nejspíše opustil.⁴⁵ Na rozdíl od bratra se Johannu Bartholomäovi v moravské metropoli zalíbilo, v dubnu roku 1713 se mu podařilo získat měšťanství a ve městě se etablovat.⁴⁶ Při příchodu do Brna měl již dvě dcery, Johannu Theresii a Marinu, které se obě provdaly za malíře, a syna Johanna, který pokračoval v rodinné tradici, stal se malířem a uplatnil se také jako schopný restaurátor.⁴⁷ Bruynelovi se v Brně v červenci 1712 narodila ještě další dcera, Maria Anna Martha.

O Johannu Bartholomäovi Bruynelovi můžeme směle říci, že k uspořádání „Bilderlotterie“ měl ty nejlepší předpoklady a podmínky. Svou účastí na oceňování obrazů, respektive výher, určených pro oba pokusy Hoffa se mohl velice důvěrně seznámit se všemi výhodami a nástrahami, které tento podnik představoval. Navíc, jakožto rodák z Antverp, jistě tento způsob distribuce uměleckých děl znal. Bruynel si velice rychle všiml absence rozvinutého trhu s uměním, a již v roce 1714 společně s dalším čerstvým měšťanem, malířem Františkem Ecksteinem požádal magistrát o svolení prodávat veřejně své obrazy („*die Mahlrey öffentlich, in eine Gewölb, verkauffen zu dorffen*“).⁴⁸ Jejich počínání se ovšem nesetkalo s kladnými ohlasy mezi ostatními městskými malíři a ti během roku zahrnovali magistrát svými stížnostmi ve snaze povolení zvrátit, avšak bezúspěš-

⁴³ V pramenech a literatuře se lze setkat s mnoha způsoby psaní jeho jména: Bruynel (Bruýnel), Brunelli, Broinelli, Broynel, Prunell, Pronelli či Brumlli.

⁴⁴ Wilhelm Schram ve svém biografickém hesle in: Ulrich Thieme – Felix Becker (ed.), *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* V, Leipzig 1911, s. 133 uvádí, že Bruynelův otec byl rytec, nikoliv malíř.

⁴⁵ Stížnost městských malířů na Dominika Bruynela: AMB, rkp. č. 1305, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1713, fol. 477. O Dominiku Bruynelovi nemáme v pramenech žádné bližší informace. Pouze v zápiscích Schweigla nalezneme záznam, že malíř Dominik Bruynel (Dominicus Brunelli) zemřel 27. srpna 1735; viz Schweigl (pozn. 23).

⁴⁶ Zápis o udělení měšťanství ze dne 17. dubna 1713: „*Johann Batholomans Brumlli ein Mahler aus Antwerpen*“, in: AMB, rkp. č. 76 – Kniha příjmu měšťanů v letech 1684–1768, fol. 103.

⁴⁷ Viz Jan Petr Cerroni, *Skizze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren und dem österr. Schlesien*, III. Band, MZA Brno, fond G 12 – Sbirka Cerroniho, I–34, fol. 32.

⁴⁸ Žádost malířů Bruynela a Ecksteina; viz AMB, rkp. č. 1306, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1714, fol. 203.

ně.⁴⁹ Bruynel u magistrátu uspěl. Svě obrazy nabízel v pronajatých prostorech v domě úspěšného obchodníka Andrease Hertwiga na Zelném trhu.⁵⁰ Jak se zdá, úřadu, na rozdíl od malířského sdružení, se tento způsob nabídky a prodeje uměleckých děl zamlouval, a povolení vydal ještě v několika dalších případech.⁵¹

Bruynel seznal, že tímto směrem cesta k úspěchu nepovede, avšak teprve poté, co mu Hoff, obrazně řečeno, vyšlapal cestičku a po dlouhém desetiletém pobytu v Brně, se rozhodl uspořádat loterii. V roce 1723 zaslal magistrátu žádost o udělení licence k uspořádání vlastní „loterie prostřednictvím lístků“ („*Aufrichtung einer Loterie, durch die Zettel*“).⁵² Jeho odhodlání do jisté míry jistě podpořilo i jeho tehdejší postavení v čele malířského sdružení.⁵³ Ve svém podání uvedl, že se jedná o 200 obrazů a podobně jako Hoff vyzdvihl jejich kvalitu („*verschiedene sehenswürdige und wohlgemahlte Bilder*“).⁵⁴ Loterii, včetně prodeje losů, chtěl uskutečnit v období mezi svátkem Tří králů koncem masopustu. Na zadní straně Bruynelova podání byl zapsán ustálený postup magistrátu při udělování licence. Opět tedy byla pověřena dvojice komisařů (Johann Georg Brockel a Frantz Joseph Lessizky), aby obrazy prohlédla, zjistila cenu a prozkoumala přípravu celého podniku. Z počátku ledna roku 1724 pochází zpráva pověřených komisařů, jejíž kladný obsah předznamenal povolení připravované loterie. Zároveň nám přináší podrobnosti a zpřesňující informace týkající se nabízených obrazů. Jejich počet klesl na 185 kusů, o kterých se komisaři vyjadřují s velkým obdivem a respektem a potvrzují tak jejich kvality, kterých se Bruynel ve své prvotní žádosti dovolával.⁵⁵ Komisaři konstatovali, že okolo 100 obrazů jsou originální díla nizozemských malířů („*gegen 100: stukh originalien von Niederländischer Mahlerey befindlich sein sollen*“). Součástí posudku komisařů měl tvořit seznam nabízených děl, který se nám však bohužel nedochoval. Ve zprávě se nehovoří, že by se na posouzení kvality obrazů podíleli představení malířského bratrstva, jako tomu bylo v případě Hoffa, což mohlo být do jisté míry zapříčiněno tím, že Bruynel v té době mezi představené bratrstva patřil. Souhlas k povolení loterie byl však podmíněn splněním dvou dosud nepožadovaných, tedy nečekaných zajímavých podmínek. První z nich tvořil požadavek, aby výtěžek z prodeje neputo-

⁴⁹ AMB, rkp. č. 1306, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1714, fol. 270, 304, 474, 626.

⁵⁰ Nejednalo se pouze o jednorázovou akci. Jak se zdá, Bruynel své obrazy v domě na Zelném náměstí nabízel trvale. Existenci výstavních a prodejních prostor dokládají jeho vlastní slova v dopisu adresovaném moravskému královskému tribunálu v srpnu roku 1729, kde stojí: „*nebst der Bilder Verkaufung*“. Bruynel tyto prostory někdy nazývá též „*bilder: officin*“. Dopis uložen in: MZA Brno, fond B1 – Gubernium, sign. B 393, kart. 144, inv. č. 851, fol. 48.

⁵¹ V roce 1718 vydal magistrát povolení dvěma bezejmenným holandským malířům, viz AMB, rkp. č. 1310, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1718, fol. 560. O rok později v roce 1719 povolení získal další nejmenovaný holandský malíř, viz AMB, rkp. č. 1311, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1719, fol. 501.

⁵² AMB, rkp. č. 1315, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1723, fol. 895.

⁵³ Společně s Cyrilem Petschem stál v čele malířského sdružení v letech 1722–1726, v roce 1733 s Johanem Fertlem a v roce 1734 s Johanem Herdym.

⁵⁴ AMB, A 1/9 – Stará registratura, sign. C51 – Herci, komedianti, loutkáři a loterie, inv. č. 485, kart. 40.

⁵⁵ Ibidem, fol. 183.

val mimo zemi, ale zůstal na Moravě, potažmo ve městě („*das Geldt nicht auß̄er Landes geführet sondern im Lande undt beȳ der Stadt verbleiben*“). Cílem druhé podmínky, požadující zvolení takové formy organizace loterie, která by zajistila účast pouze předem určeného okruhu osob, jako jsou znalci (milovníci) umění – tedy lidé s jistým postavením, bylo odnětí příležitosti k účasti služebnictvu a ostatnímu prostému lidu, a tím zamezení utrácení jejich peněz („*zur Verhüttung alles Fortheil, zulängliche Veranstaltungen werden vorgekheret werden, darzu diese Lotterie nicht vor jedermann, sondern nur vor Liebhabere der Mahlerey mithinvor Leüthe einer Distinction angesehen ist, folgsamb hierdurch denen Dienstbothen undt anderen gemeinen Leüthen kein Anlag zur Verspihlung des Geldes gegeben wirdt*“).⁵⁶ První podmínka představovala ekonomický aspekt. Udržení kapitálu v zemi, nebo ještě konkrétněji, přímo ve městě, a jeho následná reinvestice v místě patřila k tehdejším rozšířeným představám o fungování hospodářství. Tato podmínka přímo odkazuje na principy merkantilistického učení.⁵⁷ Druhá podmínka týkající se vyloučení prostých lidí je poněkud zarážející, neboť omezení okruhu lidí, kteří se mohou hry zúčastnit, mohlo ohrozit její zdárné uskutečnění, odvíjející se především od prodeje losů. Co vedlo v tomto případě komisaře k takto restriktivnímu omezení účasti, které dalo celé události elitářský charakter? Lze se domnívat, že se zde opět setkáváme se zakořeněnými tendencemi omezit „hazard“, který, jak již bylo výše zmíněno, ožebračoval celé rodiny a mnohdy byl příčinou různých rvaček a násilností.

Souhrnná odhadnutá hodnota 185 obrazů činila 2 079 zlatých. Pro účely loterie bylo celkem vydáno 7 522 losů, z nichž tedy pouze 185 slibovalo výhru. Jeden los se tak prodával za pouhých 17 krejcarů. Loterie, včetně jí předcházející výstavy obrazů, se měla uskutečnit ve stejném domě na Zelném trhu, v němž měl Bruynel již pronajaté prostory určené pro vystavování a prodej obrazů. K dohledu na plynulý a řádný průběh akce vybral magistrát dvojici komisařů, která se měla také starat o zapečetěnou nádobu s vloženými lístky a na prodané množství lístků přidávat do nádoby příslušný počet lístků prázdných. Za tuto činnost komisařům náležela odměna. Zapečetěná nádoba, do které se vhazovaly zakoupené lístky jednotlivých účastníků, byla otevřena pouze dvakrát denně, dopoledne od devíti do dvanácti hodin a odpoledne od tří do pěti hodin, s cílem zamezit přidávání dalších prázdných lístků. Způsob losování byl jednoduchý. Obrazy byly očíslovány a při vyhlášení čísla se z nádoby vytáhl lístek. Byl-li prázdný, nikdo nevyhrál, v opačném případě si šťastný výherce odnesl svůj obraz.⁵⁸

Jak již bylo dříve o Bruynelovi řečeno, jednalo se o podnikavého, ale také poněkud svérázného člověka, jehož aktivity jsou v mnoha ohledech velice překvapující a snad i úsměvné. Rok po svém příchodu do města úspěšně žádal pro

⁵⁶ AMB, rkp. č. 1315, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1723, fol. 4–5. Ve zprávě komisařů jsou tyto podmínky dodatečně připsány jinou rukou na spodním okraji.

⁵⁷ Ke spojení veřejných loterií v Rakousku s merkantilistickým učením viz též Sieghart (pozn. 13), s. 30–57.

⁵⁸ AMB, rkp. č. 1315, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1723, fol. 5. – AMB, A 1/9 – Stará registratura, sign. C51 – Herci, komedianti, loutkáři a loterie, inv. č. 485, kart. 40, fol. 183.

svou manželku Renatu o povolení k obchodu s máslem a sýrem („*Butter und Khasshandl*“).⁵⁹ O mnoho let později, během roku 1730, musel naopak Bruynel čelit stížnostem ve věci neoprávněného provozování jiné živnosti, a to ze strany kadeřníků („*Haarmacher und Handlere*“). Ti magistrátu udali, že prodává bez povolení pudr do vlasů.⁶⁰ Do celé záležitosti se zapojila i jeho manželka, které se nedlouho poté, i přes trvajících protesty obchodníků, podařilo obchod s pudrem („*Haarbuder Handels*“) legalizovat získáním patřičného povolení.⁶¹

Neméně zajímavým Bruyneliho počinem souvisejícím tentokrát znovu s „hazardem“ byla snaha o získání povolení k provozování biliáru. Za tímto krokem byla bezesporu vidina snadného zisku, ačkoli jak sám později v dopise na svou obhajobu uvedl, biliár měl být určen „pro něho a jeho další dobré přátele“ („*für mich undt andere gutte Freunde*“).⁶² Tak jako v případě obchodu s pudrem, tak také této snaze nejprve předcházela stížnost podaná na začátku roku 1729 jedním kavárníkem, který se obrátil na magistrát, aby zakročil proti Bruynelovi, který měl v úmyslu provozovat biliár v pronajatých místnostech v domě na Zelném trhu.⁶³ Zákaz vydaný úřadem se však minul účinkem, neboť malíř ve svém počínání nadále pokračoval.⁶⁴ Bruynel se tedy snažil dalším problémům předejít dodatečným podáním žádosti o povolení na magistrát, avšak nebylo mu vyhověno. Navíc se objevila další stížnost ze strany městských kavárníků, kteří požadovali proti narušiteli důslednější postup. Kroky učiněné magistrátem ve spojení s městským soudem znamenaly pro Bruynela uložení trestu tří dnů vězení.⁶⁵ Provinilec se sice snažil opakovanými výzvami na přezkoumání svého případu a změnu svého trestu nepříznivou situaci zvrátit, avšak marně.⁶⁶ Soud neměl pro jeho vyhýbání se trestu příliš pochopení, a jeho chování vůči představené vrchnosti považoval za vzpurné a nepřístupné a žádal jeho bezodkladný nástup k výkonu trestu („*wieder seiner vorgesetzter Obrigkeit renitent und importun sich bezeigt hat [...], Arrest ohne allen Anstandt, unverzüglich belegen zulassen*“).⁶⁷ Bruynel záhy pochopil bezvýchodnost své svízelné situace, a tak mu nakonec nezbylo, než v červenci téhož roku zamířit do vězení, odkud se před

⁵⁹ Leisching (pozn. 20), s. 68. – AMB, rkp. č. 1320, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1723, fol. 4.

⁶⁰ AMB, rkp. č. 1322, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1730, fol. 980.

⁶¹ Ibidem.

⁶² MZA Brno, fond B1 – Gubernium, sign. B 393, kart. 144, inv. č. 851, fol. 49.

⁶³ Stížnost kavárníka Martina Tichého, viz AMB, rkp. č. 1321, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1729, fol. 146. K historii kaváren a s nimi spojené provozování biliáru viz Christian d'Elvert, *Das Entstehen der Kaffehäuser in Brünn, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k. k. mährischen – schlesisch Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde* 1871, Nr. 7, s. 55–56.

⁶⁴ AMB, rkp. č. 1321, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1729, fol. 148. Zápis uvádí: „[...] von dem aufrichtenden Billiard nicht abstehen wollen sondern daran immer forth arbeithen lassett [...]“

⁶⁵ Ibidem, fol. 260–263. Ke stejnému trestu byl odsouzen také truhlář Andreas Riedl, který pro Bruynela hru i přes dřívě vydaný zákaz zhotovil.

⁶⁶ Ibidem, fol. 360, 464–465, 524.

⁶⁷ Ibidem, fol. 465.

šestnácti lety marně snažil dostat svého bratra.⁶⁸ Po svém propuštění se sice ještě dodatečně obrátil na tribunál, aby jeho případ přezkoumal a udělil mu povolení, avšak i tento pokus vyzněl do ztracena.

Předchozí vylíčené aktivity a s nimi spojené peripetie ukázaly, že Bruynel byl skutečně velice podnikavý a cílevědomý člověk, kterého občasný nezdar jen tak nezlomil. To bezezbytku potvrzuje i skutečnost, že čtyři měsíce po výkonu trestu zaslal 4. listopadu 1729 magistrátu žádost o uspořádání své druhé obrazové loterie.⁶⁹ O této poslední známé loterii bohužel nemáme takřka žádné informace. Neznáme ani odhad nabízené výhry, ani cenu losu. Loterie proběhla na počátku roku 1730. Dostupné informace napovídají, že se tentokrát jednalo spíše o komorní akci, neboť pro účastníky hry byl jako výhra přichystán pouze jediný obraz, o čemž nás blíže zpravuje pouze Bruynelova žádost adresovaná magistrátu. Malíř se ve svém podání dotazuje, zda do pořádané loterie smí vložit „29 prázdných [kartiček] a k tomu jeden „dobrý“ [obraz]“ („in seine auffrichtende Bilder Lotterie 29. lähre, und den 30.^m einen gutten einlegen könne“).⁷⁰ Tímto druhým Bruynelovým pokusem bychom sice mohli uzavřít celou doposud známou historii obrazových loterií („Bilderlotterien“) pořádaných v Brně, ale nesmíme opomenout ještě jednoho umělce spojeného s touto formou úplatného rozšiřování uměleckých děl.

Johann Michael Fontana

Třetím podnikavým umělcem nebyl tentokrát malíř, ale štukatér Johann Michael Fontana, snad syn slavného, uznávaného a na Moravě taktéž působícího Baldassara Fontany.⁷¹ U přijetí mezi brněnské měšťany 5. února roku 1720 uvedl, že pochází z oblasti okolo severoitalského jezera Como („Wälischlandt von Como“).⁷² V srpnu roku 1726 se v Brně oženil s Annou, dcerou ranhojiče žijícího na Špilberku.⁷³ Ještě před svatbou, v únoru stejného roku, zažádal magistrát o povolení uspořádat obrazové loterie.⁷⁴ V dopise zasláném na úřad se Fontana velice pochvalně vyjadřuje o svých nabízených dílech, která pocházejí z dale-

⁶⁸ Ibidem, fol. 706, „[...] der Bruinelli den ihme anndictirten dreÿ tägigen Arrest ausgestanden haben [...]“.

⁶⁹ Ibidem, fol. 1124.

⁷⁰ AMB, rkp. č. 1322, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1720, fol. 21.

⁷¹ Vztah otec a syn uvádí Bohumír Indra, heslo: Fontana Michael (Giovanni Michele), in: *Saur Allgemeines Künstler Lexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker* 42, München – Leipzig 2004, s. 174. Podle Augusta Prokopa se jednalo o bratry; viz August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtlicher Beziehung: Grundzüge einer Kunstgeschichte dieses Landes mit besonderer Berücksichtigung der Baukunst IV: Das Zeitalter der Barocke*, Wien 1904, s. 1257.

⁷² AMB, rkp. č. 76 – Kniha příjmu měšťanů v letech 1684–1768, s. 123. Viz též AMB, rkp. č. 1312, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1730, fol. 97.

⁷³ Schweigl (pozn. 23).

⁷⁴ AMB, rkp. č. 1318, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1726, fol. 104.

ké ciziny a od slavných autorů („von Fernen anhero gebrachte schöne schöne, meistentheils von Berühmbten Mahlern gefertigten Bilder an mich gelöst“).⁷⁵ Vybraný komisař byl tradičně pověřen, aby obrazy prohlédl a vyhotovil o tom příslušnou zprávu. Avšak jak se záhy ukázalo, ne vše ve skutečnosti odpovídalo tomu, co italský umělec ve svém listu uvedl. Fontana vystavil v domě svého krajana Antonia Carioliho celkem 66 obrazů, které si nechal ocenit od některého z městských malířů, nejspíše opět od Bruynela. Souhrnná hodnota děl činila 2 510 zlatých. O kvalitě nabízených děl nás může utvrzovat i to, že tři z obrazů, jejichž cena činila 500 zlatých, měly být ještě před loterií prodány do Vídně francouzskému vyslanci markýzi Rousillonovi.⁷⁶ Magistrátem určený komisař Frantz Julius Wasserreich si díla prohlédl a osobně ocenil. Ve své zprávě z února 1726 uvádí, že shromážděná díla na rozdíl od odhadu městského malíře přecenil o 104 zlatých, což „omlouvá“ slovy potvrzující Fontanovo tvrzení: „weilen diese Bilder meistens originalia und viel darunter von alten vornehmer Meistern gemahlet worden.“⁷⁷ Cena jednoho losu byla stanovena na 15 krejcarů. Velice zajímavou je skutečnost, že nádoba – truhla („die Lade“), ze které se měly vytahovat lístky, byla stejná, kterou použil při své loterii Bruynel. Stejně měl vypadat i průběh a způsob samotné hry.

Ačkoli Fontana nebyl členem malířského bratrstva, nikdo z městských malířů se proti jeho počínání nepostavil. Vše se tedy zdálo být na nejlepší cestě, avšak ze zápisu v městské knize z konce února je zřejmý konec Fontanových nadějí. Zpráva právního zástupce (syndika) uvádí, že nabízené obrazy nepatří Fontanovi, ale jejich skutečným majitelem je blíže nespecifikovaný vlašský duchovní. Magistrát se po tomto zjištění rozhodl raději žádost zamítnout, „weilen die Bilder nicht ihm Fontana, sondern einem wällische Geistlichen gehörig seyndt“.⁷⁸ Co z toho můžeme vyvozovat? Fontana, jakožto několikaletý solidní brněnský měšťan a štukatér byl požádán (či se snad sám nabídl), aby pro svého krajana, předpokládejme, že za nějakou slušnou odměnu zprostředkoval prodej dovezených kvalitních malířských děl. Jak již bylo výše uvedeno, magistrát se v duchu merkantilistické politiky stavěl proti tomu, aby zisk z loterie putoval za hranice země, potažmo města. Snad právě proto se Fontana rozhodl vydávat obrazy za své, aby dostál podmínce úřadu a docílil povolení tohoto podniku. Avšak tento záměr se podařilo odhalit (snad se zdálo zvláštní, že zavedený štukatér prodává obrazy) a připravované povolení nebylo vydáno. Fontana se verdiktu nikterak nebránil, neboť si byl dobře vědom svého podvodu a možné hrozící pokuty. Po

⁷⁵ AMB, A 1/9 – Stará registratura, sign. C51 – Herci, komedianti, loutkáři a loterie, inv. č. 485, kart. 40, fol. 76.

⁷⁶ Ibidem, fol. 193. Jak se francouzský kavalír sídlící ve Vídni dozvěděl o vystavovaných obrazech, není také jasné. Snad prostřednictvím některého obchodníka s obrazy či agenta, nebo se možná shodou okolností sám nacházel v Brně.

⁷⁷ AMB, A 1/9 – Stará registratura, sign. C51 – Herci, komedianti, loutkáři a loterie, inv. č. 485, kart. 40, fol. 193.

⁷⁸ AMB, rkp. č. 1318, Zápisy ze zasedání městské rady pro rok 1726, fol. 112.

tomto neúspěchu na uspořádání nějaké další loterie rezignoval. Nedlouho poté, 28. dubna roku 1729, zemřel a zanechal po sobě vdovu a malé děti.

Trojice umělců se během desetiletí pokusila uspořádat s větším či menším úspěchem několik obrazových loterií. Ta poslední, Bruynelova, znamenala také konec těmto akcím v Brně. Proč úspěšná dvojice malířů, tedy Hoff a Bruynel, nebo další umělci v těchto aktivitách nepokračovali? Snad za tím stála neochota a přístup magistrátu vzhledem ke stále přetrvávajícímu nahlížení na loterie jako na hazard, nebo i nutnost řešení problémů s přijetím pořádku malířského bratrstva, respektive návrhu císařských generálů.⁷⁹ Distribuce obrazů prostřednictvím hrnců štěstí byla opuštěna a nahradila ji mnohem vhodnější, důstojnější a zjevně také lukrativnější forma – aukční prodej.

Příloha

Soupis a ocenění uměleckých děl shromážděných pro účel loterie Heinrichem Herwigem Hoffem, pořízený 26. prosince 1721 v Brně dvojicí městských malířů Cyrilem Petschem a Johannem Bartholomäem Bruynelem.⁸⁰

Register der Neüen ein gerichtten lotherie

N ^o		loß
1.	<i>ein groses crucifix lebens gros</i>	30.
2.	<i>ein heiligen Johannes nepomučené auf blech</i>	5.
3.	<i>die archen Noa, und thurm Babel bede stuck in schwartzen ziehrrahmen woran ein stäbel vergoldt</i>	150.
4.	<i>ein Petrus mit blindtrahm</i>	15.
5.	<i>frauen bildt auf blech</i>	4.
6.	<i>der reiche Praser mitten unter der teüffeln die sieben todttsünden vorstellend</i>	50.
7.	<i>ein Crucifix</i>	6.
8.	<i>ein bauren dantz undt ein jahrmarckt beede stuck mit blindt und ziehrrahm die stäbel mit feingolt</i>	80.
9.	<i>ein Patalien im lager mess lesendt, mit nach eiene Patalia als Compangon</i>	50.
10.	<i>Item zwey stuck Patalien, in dieser grösen, undt güthen, auch in eben selen ziehrrahm</i>	50.
11.	<i>Noch ein paar, in diesel grösen undt güthen auch ziehrrahmen</i>	50.
12.	<i>ein Eccehomo mit blindtrahmen</i>	8.
13.	<i>ein memento mori</i>	1.
14.	<i>Johannes Pabtista mit dem lampel</i>	9.
15.	<i>ein Creütz worauff Christus gemahlen</i>	1.
16.	<i>ein frauen bildt das Jesulein die brust drinket</i>	6.

⁷⁹ K problémům s přijetím vnitřního pořádku brněnských malířů viz Komárek (pozn. 1).

⁸⁰ AMB, A 1/9 – Stará registratura, sign. C51 – Herci, komedianti, loutkáři a loterie, inv. č. 485, kart. 40, fol. 169–177. Viz pozn. 28.

17.	<i>ein abentmahl wo Jesus seÿn 12. apostel speiset mit blindrahm</i>	16.
18.	<i>der Cato Römischer Kriegs officier mit blindtrahm wo er sich selbst ersticht</i>	10.
19.	<i>St. Hieronimus nachtstück mit blindrahm in seiner betrachtung</i>	8.
20.	<i>betrachtung des todt</i>	1.
21.	<i>der Kayser Nero wie er seÿn leibliche Mutter auff schneiden last, mit blindtrahm</i>	40.
22.	<i>ein anderes frauen bildt</i>	6.
23.	<i>ein heiliger Johannes Nepomucene</i>	7.
24.	<i>ein seifzende Magdalena nachtstück mit blindtrahm</i>	8.
25.	<i>gross die 14. noth helffer</i>	30.
26.	<i>ein Philosophus mit blindtrahm</i>	10.
27.	<i>ein Einsiedler mit blindtrahm</i>	8.
28.	<i>ein todtten Kopffe</i>	1.
29.	<i>mit sanduhr undt nodten todtten Kopff</i>	1.
30.	<i>ein freündtschafft Christi wobey bis 30 persohnen mit blindtrahm</i>	46.
31.	<i>ein grosses Jesus bildt mit denen Passions instrumenta</i>	20.
32.	<i>ein liebes frauen bildt</i>	5.
33.	<i>ein grosser franciscus de paula mit 3 Engel Köpff</i>	20.
34.	<i>ein kleiner Johannes nepomucene</i>	2.
35.	<i>ein h: ludovicus in grosser demuth die Cron verehrend mit blindtrahm</i>	14.
36.	<i>mitterer St: Johannes Nepomucene zwischen dreÿen Englen einer ihm crönet der ander ihm das Crucifix reichet mit blindtrahm</i>	10.
37.	<i>zweÿ frucht stickes in blindtrahm</i>	4.
38.	<i>Jesus, Maria, Anna, Joseph, undt Joachim oval</i>	10.
39.	<i>ein Crucifix bildt</i>	5.
40.	<i>ein magdalena unter dem Creütz ihre sünden beweinent mit blindtrahm</i>	10.
41.	<i>2 stuck, reitschulen mit schön ziehram und blindrahm</i>	44.
42.	<i>ein St: thomas bildt mit blindtrahm</i>	4.
43.	<i>ein h: Anna mit blindtrahm</i>	6.
44.	<i>ein St: Joseph mit Jesu kindt mit blindtrahm</i>	5.
45.	<i>ein alter Kopff mit den finger gemahlen</i>	3.
46.	<i>ein kleines Ecce homo auff blech</i>	1.30
47.	<i>der gelehrte Seneka in seinem bludtbatt mit blindtrahm</i>	10.
48.	<i>ein schwangere Mutter gottes mit blindtrahm</i>	8.
49.	<i>ein Crucifix mit blindtrahm</i>	5.
50.	<i>ein niederländisch Contrafee mit ziehram</i>	2.
51.	<i>ein Johannes Pabtista</i>	9.
52.	<i>gedächtnus des todt</i>	1.
53.	<i>die Keüsch susanna zwischen denen zweÿ alten richtern mit blindtrahm</i>	12.
54.	<i>ein lebens gross Johannes Nepomucene mit blindtrahm</i>	10.
55.	<i>ein Crucifix</i>	5.
56.	<i>ein bittende unser liebe frau</i>	4.
57.	<i>ein verliebtes nachtstück mit blindtrahm</i>	16.
58.	<i>Petrus undt Paulus von ein anderscheident mit blindtrahm</i>	21.
59.	<i>Memento Morÿ</i>	1.
60.	<i>das Kalbek seÿn Contrafee mit blindtrahm</i>	4.
61.	<i>ein Crucifix, unter dem Creutz Maria und Johannes mit blindtrahmen</i>	8.
62.	<i>2 Seefarten mit ziehr undt blindtrahmen</i>	36.

63.	<i>heiliger Johannes Nepomucene auff blech</i>	6.
64.	<i>Erinnerung zum sterben</i>	1.
65.	<i>Franciscus de hieromino, mit blindtrahm</i>	11.
66.	<i>Jesus, Maria, Joseph, mit hirten und Englen blindtrahm</i>	22.
67.	<i>lebens gross bruststück betrübtes frauen bildt mit blindtrahm ein wahre Cobey des jenigen Crucifix so der teüffel dem doctor faust abmahlen</i>	8.
68.	<i>müssen mit blindtrahm</i>	6.
69.	<i>der verlohrenen Sohn zum Vatter kommet mit blindtrahm</i>	12.
70.	<i>Johannes mit dem lambel mit blindtrahm</i>	9.
71.	<i>ein gross Ecce homo zwischen Pilato undt kriegsknecht mit blindtrahm</i>	14.
72.	<i>die Cleopatra mit blindtrahm</i>	12.
73.	<i>ein passauer bildt mit ziehrahm</i>	4.
74.	<i>ein todtten Kopff</i>	1.
75.	<i>St. Xaveri ein indianischen König dauffent</i>	50.
76.	<i>ein Crucifix</i>	3.
77.	<i>ein Crucifix</i>	1.
78.	<i>ein Magdalena mit blindtrahm</i>	10.
79.	<i>ein alter paulus Kopff mit blindtrahm</i>	2.
80.	<i>zwey landschafften mit ziehr undt blindtrahm</i>	32.
81.	<i>der Kayser Carolus mit blindtrahm</i>	7.
82.	<i>der Kayser leoboldt mit blindtrahm</i>	2.
83.	<i>die jetzige kayserin mit blindtrahm</i>	7.
84.	<i>todten erinnerung</i>	1.
85.	<i>ein übel zu gerichtes Crucifix</i>	5.
86.	<i>ein niederländisch nachtstück dowackk rauchendt mit blindtrahm</i>	14.
87.	<i>todten schildt</i>	1.
88.	<i>Christus vom Creütz abgenommen in der Mutter schos liegendt mit blindtrahm</i>	34.
89.	<i>ein landschafft worin St. Franciscus die wundmahlen empfängt, mit blindtrahm</i>	12.
90.	<i>ein landschafft worin der h: Antonius den fischen bredigt</i>	18.
91.	<i>ein Crucifix</i>	5.
92.	<i>ein liebes frauen bildt auff eysen</i>	6.
93.	<i>todten Kopff</i>	1.
94.	<i>St: Johannes Nepomucene</i>	5.
95.	<i>ein davit mit den goliat Kopff mit blindtrahm</i>	10.
96.	<i>ein filosofus mit der blindtrahm undt welt kugel</i>	16.
97.	<i>ein filosofus mit der fundn</i>	16.
98.	<i>ein St: thomas bildt</i>	5.
99.	<i>ein Crucifix bildt</i>	5.
100.	<i>ein Viehstück mit blindtrahm</i>	15.
101.	<i>Memento mori</i>	1.
102.	<i>ein Crucifix bildt</i>	5.
103.	<i>ein premostratenser</i>	4.
104.	<i>ein dauben sokol mit blindtrahm ein windter stück mit seiner Compangon mit ziehr und blindtrahm, auch ein leisten</i>	8.
105.	<i>vergolt beede</i>	50.
106.	<i>Johannes pabtista</i>	9.
107.	<i>sanduhr; todten Kopff, geigen Et:</i>	1.

108.	<i>ein Creütz</i>	1.
109.	<i>klein Ecce homo</i>	2.
110.	<i>ein Alter Kopf mit blindtrahm</i>	16.
111.	<i>zwey blumen stuck als Compangon mit blindtrahmen</i>	18.
112.	<i>St: liborius, mit blindtrahmen</i>	12.
113.	<i>todten Kopff</i>	1.
114.	<i>St: Joseph mit Jesu Kindt</i>	5.
115.	<i>Jesulein mit dem teübel</i>	4.
116.	<i>ein Crucefix mit blindtrahm</i>	5.30
117.	<i>zwey wellisch fruchtsticks mit blindtrahmen</i>	20.
118.	<i>St: Johannes Nepomucene</i>	4.
119.	<i>ein bildt unser lieben frauen in gulden rahm</i>	4.
120.	<i>Jesulein der Mutter brust drinket</i>	6.
121.	<i>ein Crucifix</i>	4.
122.	<i>sterbens gedächtnus</i>	1.
123.	<i>ein Adam seyn angesicht vor gott bedeket mit blindtrahm</i>	10.
124.	<i>ein König davits Kopff mit blindtrahm</i>	2.
125.	<i>ein feldtgeneral mit blindtrahm</i>	2.
126.	<i>St: Maria in gulden rundt stab</i>	4.
127.	<i>ein franciscus de paula, mit blindtrahm</i>	8.
128.	<i>ein frauen in blindt in blindtrahm</i>	3.
129.	<i>Christus am Creutz</i>	4.
130.	<i>ein Memento Mori</i>	1.
131.	<i>ein turas bildt</i>	5.
132.	<i>ein Crucifix</i>	4.
133.	<i>ein Contrafee</i>	4.
134.	<i>zwey grosse Viehstuk</i>	20.
135.	<i>abnehmung vom Creutz</i>	30.
136.	<i>St: anna mit blindt rahm</i>	12.
137.	<i>St: franciscus Seravicus mit blindtrahm</i>	8.
138.	<i>ein apolstel stuck mit blindtrahm</i>	7.
139.	<i>den halde kopff americanischen fürsten mit blindtrahm</i>	9.
140.	<i>schwangere mutter gottes mit blindtrahm</i>	8.
141.	<i>ein Crucefix</i>	3.
142.	<i>verlohrner sohn mit blindtrahm</i>	12.
143.	<i>Jesulein mit denen Pasisions instrumenta</i>	18.
144.	<i>ein Crucefix</i>	4.
145.	<i>ein Contrafee mit blindtrahm</i>	2.
146.	<i>ein Petrus undt Paulus uhrlaub nehment mit blindtrahm</i>	18.
147.	<i>ein Philosophus</i>	5.
148.	<i>Jesulein Maria brust drinket</i>	5.
149.	<i>die büsende Magdalena mit blindtrahm</i>	7.
150.	<i>andächtiges frauen bildt auff eyssen blech</i>	5.
151.	<i>ein Ecce homo mit blindtrahm</i>	12.
152.	<i>wahres Contrafee Christi des herrn</i>	6.
153.	<i>ein Crucefix mit blindtrahm</i>	5.30
154.	<i>ein Creütz</i>	1.

155.	<i>ein thomas bildt</i>	5.
156.	<i>ein abbildung des Crucefix so teüffel dem doctor faust mahlen müssen</i>	5.
157.	<i>die geburth Christi mit blindtrahm</i>	30.
158.	<i>ein Mutter gottes in oval</i>	4.
159.	<i>ein Creütz</i>	1.
160.	<i>Memento Morÿ</i>	1.
161.	<i>ein liebes frauen bildt</i>	4.
162.	<i>St: Johannes Nepomucene auff blech</i>	5.
163.	<i>zweÿ sonderbahre Seefahrten auff Kupffer, mit ziehrrahm, das stäbl vergolt</i>	80.
164.	<i>ein filosofus oval mit blindtrahm</i>	6.
165.	<i>ein betrachtende Magdalena mit blindtrahm</i>	8.
166.	<i>St: Johannes Nepomucena</i>	5.
167.	<i>ein todten Kopff</i>	1.
168.	<i>ein Creütz</i>	1.
169.	<i>klein 4 eckendes ferum bildt auff blech</i>	1.30
170.	<i>ein klein schwangere unter gottes mit blindtrahm</i>	3.
171.	<i>ein adam mit blindtrahm</i>	10.
172.	<i>ein barbara kopff</i>	1.
173.	<i>zweÿ Markidenter stük auff holtz mit schön zierrahm, und vergolten stab</i>	24.
174.	<i>St: Johannes mit dem lambel</i>	9.
175.	<i>ein Crucefix</i>	5.
176.	<i>die mutter gottes so ihr Jesulein die brust drinket</i>	5.
177.	<i>St: Joseph mit Jesulein</i>	5.
178.	<i>ein Petrus</i>	6.
179.	<i>todten schildt</i>	1.
180.	<i>Printz Eugeni</i>	6.
181.	<i>ein Crucefix</i>	4.
182.	<i>ein filosofus mit der funt mit blindtrahm</i>	15.
183.	<i>ein filosofus mit der weltkugel</i>	15.
184.	<i>Jesulein mit dem teübel mit blindtrahm</i>	5.
185.	<i>ein dauben sokel mit blindtrahm</i>	7.
186.	<i>zweÿ seefahrten auff eichen holtz mit ziehrrahmen bede</i>	24.
187.	<i>St: Johannes Nepomucene auff blech</i>	5.
188.	<i>Johannes Pabtista</i>	9.
189.	<i>ein liebes frauen bildt</i>	4.
190.	<i>todten Kopff</i>	1.
191.	<i>ein Crucefix sehr bludtlig</i>	4.
192.	<i>dauben Jadel mit blindtrahm</i>	6.
193.	<i>ein Contrafee von ducaten mahler mit Rahm</i>	2.
194.	<i>zweÿ landschafften undt wasser mit blindtundt ziehrrahm, das stäbel vergolt beede</i>	40.
195.	<i>ein Crucefix</i>	4.
196.	<i>ein todten Kopff</i>	1.
197.	<i>St: Johannes Pabtista</i>	9.
198.	<i>ein Maria bildt auff eÿssen</i>	5.
199.	<i>St: Johannes Nepomucene</i>	4.
200.	<i>ein grosser ecce homo mit blindtrahm</i>	9.

201.	<i>St: Anna mit Maria undt Joachim</i>	11.
202.	<i>ein frauen bildt auff holtz</i>	2.
203.	<i>ein Memento morj</i>	1.
204.	<i>ein frauen bildt</i>	4.
205.	<i>ein Crucifix</i>	4.
206.	<i>todten Kopff</i>	1.
207.	<i>ein Creutz</i>	1.
208.	<i>ein frauen bildt auff holtz</i>	3.
209.	<i>todten erinnerung</i>	1.
210.	<i>ein Crucefix</i>	3.
211.	<i>ein liebes frauen bildt mit ziehrrahm</i>	3.
212.	<i>St: Johannes Nepomucene</i>	5.
213.	<i>zwey Seefahrten worinnen mit blindt undt ziehram das stäbel vergolt</i>	60.
214.	<i>ein verliebtes nachtstuck mit blindtrahm</i>	10.
215.	<i>ein hieronimus mit blindtrahm nachtstuck</i>	8.
216.	<i>ein nachtstuck dowak rauchendt</i>	8.
217.	<i>ein Crucefix</i>	3.
218.	<i>Johannes mit dem lampel</i>	8.
219.	<i>ein Crucefix</i>	3.
220.	<i>St: maria oval</i>	4.
221.	<i>St: Joseph mit Jesulein</i>	5.
222.	<i>ein Crucefix</i>	3.
223.	<i>ein frauen auff blech</i>	4.
224.	<i>ein Creütz</i>	1.
225.	<i>ein Jesulein mit dem teubel</i>	4.
226.	<i>todten gedächtnus</i>	1.
227.	<i>ein fast lebens grosser Christus</i>	19.
228.	<i>ein maria bildt</i>	5.
229.	<i>ein Crucefix übel zugericht</i>	4.
230.	<i>todten geweis</i>	1.
231.	<i>ein Creütz</i>	1.
232.	<i>Memento morj</i>	1.
233.	<i>ein Crucefix</i>	3.
234.	<i>ein frauen bildt</i>	4.
235.	<i>sterbens erinnerung</i>	1.
236.	<i>St: Carolus Boromeus</i>	3.
237.	<i>ein auff blech gemahltes bildt</i>	4.
238.	<i>liebes frauen bildt</i>	4.
239.	<i>ein Crucefix</i>	4.
240.	<i>ein Creütz</i>	1.
241.	<i>todten Kopff</i>	1.
242.	<i>ein rundtes frauen bildt</i>	4.
243.	<i>Crucefix sehr blutig</i>	4.30
244.	<i>ein Crucefix</i>	5.
245.	<i>unser liebe frau</i>	5.
246.	<i>Memento Mori</i>	1.
247.	<i>Johannes baptista</i>	9.

248.	<i>ein Johannes mit dem lampl</i>	9.
249.	<i>ein Ecce homo mit pilato und Kriegsknecht</i>	8.
250.	<i>auff blech oval bildt</i>	5.
251.	<i>St: martinus turomansis</i>	1.
252.	<i>ein alter Kopff mit blindtrahm</i>	16.
253.	<i>ein Creütz undt marterstuck</i>	4.
254.	<i>ein Creüzigüng Christi mit noch 7. personen</i>	2.
255.	<i>St: Norberti mit den 4 theilen der welt</i>	2.
256.	<i>todten Kopff</i>	1.
257.	<i>St: Norberti die Ketzer mit füssen tredent</i>	1.
258.	<i>St: Anna mit Maria undt Joachim</i>	2.
259.	<i>grosse bilder bibel von 253 stuck</i>	26.
260.	<i>schönn bilder bibel von 241 stuck</i>	8.
261.	<i>ein bilder bibel von 231 stuck</i>	7.
262.	<i>ein Creütz</i>	1.
263.	<i>ein toden gewis</i>	1.
264.	<i>ein Christus auff dem Creütz</i>	1.
265.	<i>thomas bildt mit feingolt und blindtrahm</i>	6.
266.	<i>Johannes Nebomucene</i>	5.
267.	<i>St: Maria</i>	4.
268.	<i>ein mahler mahlt ein bildt mit rahm.</i>	10.
269.	<i>ein toden Kopff</i>	1.

Summa 2655 flr. 30 kr.

DIE BILDERLOTTERIE IN BRÜNN IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERTS

Das Anbieten von Waren durch einen sogenannten „Glückstopf“, oder anders gesagt durch eine Lotterie, stellte eine gängige Praxis dar, die vor allem mit verschiedenen Märkten und Festen verbunden war. Auf dem Gebiet der heutigen Niederlande wurde auf diese Art und Weise der Vertrieb von Bildern entwickelt, der allgemein als „Bilderlotterie“ bezeichnet wird. Die Lotterie, deren Gewinnobjekt eine malerische Produktion bildete, verbreitete sich nach und nach auch in die übrigen Teile des europäischen Kontinents, wozu sicherlich auch Künstler beigetragen haben, die sich auf der Walz bzw. auf der Wanderschaft befanden, um Arbeit zu bekommen. Ab der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts werden auch in Brünn Gesuche verzeichnet, Genehmigungen zur Veranstaltung von Lotterien einzuholen. Die Anreger solcher Veranstaltungen lockten Interessenten vor allem mit verschiedenen wertvollen Konsumgütern an, Gemälde wurden aber erst später in einigen Lotterien zu Gewinnobjekten, um deren Genehmigung in den Jahren 1721–1730 drei Künstler beim Brünnener Magistrat ersuchten. Insgesamt sind fünf eingereichte Gesuche erfasst, von denen lediglich drei genehmigt wurden, so dass eine Lotterie stattfinden konnte. Die Antragsteller sahen sich mit einer ablehnenden Haltung der Behörden konfrontiert, die in der Lotterie eine Form des Glücksspiels sahen, und mussten sich den von diesen festgelegten Bedingungen und Anforderungen unterordnen. Der erste Veranstalter war der Stadtmaler Johann Herwig Hoff, dessen erstes Gesuch zwar abschlägig beschieden, im Jahr 1722 aber bereits genehmigt wurde, und er die erste Bilderlotterie veranstalten konnte. Hoff's Erstveranstaltung ist auch dahingehend von großer Bedeutung, weil sich zu ihr als einzige das Verzeichnis der angebotenen, geschätzten Bilder sowie ein gedrucktes Flugblatt erhalten hat, das eine ausreichende Anzahl Leute anlocken sollte, damit diese sich Spiellose kauften. Obwohl das Verzeichnis der Werke lediglich allgemein gehaltene Bezeichnungen enthält und nur begrenzt aussagekräftig ist, kann man sich auf seiner Grundlage eine ungefähre Vorstellung machen, welche Art von Bildern in der Lotterie angeboten wurden. Seinem Beispiel folgten der in Brünn ansässige flämische Maler und damalige Vorsteher der Malerbruderschaft Johann Bartholomäus Bruynel, der 1723 und 1730 zwei Bilderlotterien veranstaltete. Als Dritter ging wiederum ein Künstler die gleiche Unternehmung an, diesmal freilich der welsche Stuckateur Johann Michael Fontana, dem es 1726 jedoch nicht gelang, eine Genehmigung des Magistrats zu bekommen und seine Bemühungen somit mit einem Misserfolg endeten.

Das Phänomen der Bilderlotterie tauchte in Brünn im zweiten Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts auf und bislang konnte nicht festgestellt werden, dass später irgendjemand anderes an die Bemühungen dieser drei Künstler anknüpfte. Die drei erfolgreichen Lotterien bleiben demnach eine gesonderte Art von „Nebeneinkünften“ für die ständig in ihrem Beruf aktiven Künstler.

Deutsche Übersetzung von Bernd Magar